

Міністерство освіти і науки України
Київський національний лінгвістичний університет
Кафедра англійської філології і філософії мови

Курсова робота

На тему: "Фатична метакомунікація: встановлення, підтримування та розмикання мовленнєвого контакту: подібності і розбіжності в англійськомовній та українській культурах."

Студентки групи Па 18-20 факультету германської філології і перекладу заочної форми здобуття освіти спеціальності 035 Філологія
Вилегжаніної Адріани Адріанівни

Науковий керівник: кандидат філологічних наук, доцент

Чхетіані Т.Д

Київ 2023

Зміст

Розділ 1. Вступ.....	1
1.1. Визначення фатичної метакомунікації.....	2
1.2. Фатична метакомунікація в контексті міжкультурної комунікації...4	
1.3. Функції фатичної метакомунікації.....	9
1.3.1. Встановлення мовленнєвого контакту в українській та англійських мовах.....	10
1.3.1.1.Привітання та вітання.....	11
1.3.1.2. Вирази доброзичливості.....	12
1.3.2. Підтримування мовленнєвого контакту в англійській та українській мовах.....	12
1.3.2.1.Згода та солідаризація співрозмовників.....	13
1.3.2.2. Запитання та активне слухання.....	14
1.3.3. Розмикання мовленнєвого контакту в англійській та українській мовах.....	15
1.3.3.1. Завершення теми розмови.....	16
1.3.3.2. Побажання та прощання.....	17
1.3.3.3. Використання традиційних ритуалів та стереотипних формул прощання.....	17
Розділ 2. Фатична метакомунікація в англійськомовній та українській культурі.....	1
7	
2.1. Фатична метакомунікація в англійськомовній культурі.....	18
2.2. Фатична метакомунікація в українській культурі.....	20

2.3. Подібності і розбіжності фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах.....	22
2.4. Висновки.....	26
2.5. Джерела.....	29

РОЗДІЛ 1. Вступ

1.1. Визначення фатичної метакомунікації

Об’єкт дослідження: Фатична метакомунікація: встановлення, підтримування та розмикання мовленнєвого контакту: подібності і розбіжності в англійськомовній та українській культурах.

Предмет дослідження: дослідження фатичної метакомунікації в паралінгвістичному аспекті.

Мета дослідження: Метою цього дослідження є аналіз подібностей та відмінностей фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах, зокрема в контексті встановлення, підтримки та розмикання мовленнєвого контакту. Дослідження спрямоване на виявлення культурних особливостей фатичної метакомунікації та їх значення для міжкультурної взаємодії.

Методи дослідження: прагмасемантичний, контекстуальний, зіставний, порівняльний, індукційний, аналіз.

Фатична комунікація - це спеціальний вид мовленнєвої дії, мета якого полягає в підтриманні стосунків між комунікантами і збереженні контакту, вона є важливим елементом міжкультурної комунікації, оскільки сприяє встановленню довіри та зменшує культурну дистанцію між співрозмовниками [15] (*Березовська, 2008, ст. 28-29*).

Фатична метакомунікація - це форма комунікації, яка використовується для підтримки контакту між співрозмовниками, а не для обміну інформацією чи передачі змістових повідомлень. Фатичні висловлювання можуть включати вітання, побажання, компліменти, міжфразові заповнювачі та інші

висловлювання, які не несуть конкретного змісту, але допомагають підтримувати атмосферу доброзичливості та комфорту під час спілкування.

Фатична метакомунікація є процесом встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту між співрозмовниками. Вона містить різні висловлювання та репліки, які не мають значного інформаційного змісту, але допомагають учасникам спілкування взаємодіяти, регулювати відстань, вирішувати конфлікти та підтримувати соціальні стосунки.

Інший спосіб для інтерпретації фатичної комунікації - це комунікативний процес, в якому люди використовують фатичні висловлювання та інші комунікативні засоби, щоб регулювати та контролювати комунікативний процес самого спілкування. Іншими словами, фатична метакомунікація описує те, як люди використовують комунікативні засоби, щоб звернути увагу на сам процес спілкування, а не на самі повідомлення або інформацію, що передається.

Такі фатичні висловлювання, як "як справи?", "ну?", "вибачте", "дякую", "до побачення" та інші, не несуть значення, яке їх буквальный зміст може підказувати. Вони використовуються, щоб підтримувати контакт зі співрозмовником та регулювати ритм та тон розмови. Фатична метакомунікація допомагає установити та зберегти позитивне спілкування, а також покращити розуміння між співрозмовниками.

Фатична метакомунікація є важливою складовою міжкультурної комунікації. У міжкультурному спілкуванні можуть виникати проблеми через різні культурні контексти та способи сприйняття повідомлень. Фатична метакомунікація може допомогти зменшити ці проблеми, оскільки вона дозволяє створювати більш позитивне та довірливе спілкування між людьми з різних культур. Фатичні висловлювання, такі як "як справи?", "що нового?", "вибачте", "дякую", можуть допомогти встановити контакт з іншою культурою та зрозуміти, які підходи є відповідними в даному контексті.

Наприклад, у деяких культурах фатичні висловлювання є надзвичайно важливими для встановлення довіри та збереження гарних відносин між комунікантами. У інших культурах, де більший акцент робиться на прямому та ефективному спілкуванні, можуть виникати проблеми, коли співрозмовник не зник, що інша сторона використовує фатичну метакомунікацію.

Отже, фатична метакомунікація може стати корисним інструментом у міжкультурному спілкуванні, допомагаючи покращити розуміння між співрозмовниками та зберегти позитивний підхід до спілкування.

1.2. Фатична метакомунікація в контексті міжкультурної комунікації.

Міжкультурна комунікація відіграє важливу роль в сучасному світі, де люди з різних культурних контекстів спілкуються один з одним. Це означає, що особи з різних культурних традицій повинні бути здатні адаптуватися та розуміти особливості комунікації в різних культурах. Один з ключових аспектів міжкультурної комунікації є фатична метакомунікація. "Ефективні стратегії міжкультурної комунікації включають усвідомлення своїх власних культурних поглядів, використання неконфронтаційних методів, сприйняття поведінки інших культур, встановлення спільних точок контакту і використання культурної адаптації [5] (*Gudykunst W. B., & Kim, Y. Y., 2003, с. 28*).

Фатична метакомунікація в контексті міжкультурної комунікації належить до комунікативних стратегій, які використовуються для підтримки або зміни відносин між співрозмовниками, зокрема у випадку, коли вони мають різний культурний контекст. Фатична метакомунікація містить вживання мовних засобів, які не несуть інформації в прямому сенсі, а слугують для встановлення та підтримки комунікаційного контакту між співрозмовниками. Ці засоби можуть бути різного характеру, наприклад, це може бути вживання загальних місць, формальних фраз, жестів, міміки та інше. Використання фатичної метакомунікації може бути особливо важливим

у міжкультурній комунікації, коли співрозмовники можуть мати різні стилі спілкування та різний рівень володіння мовою, що може впливати на ефективність комунікації та спричиняти непорозуміння. У цьому контексті фатична метакомунікація може допомогти зменшити культурний бар'єр та підвищити ефективність міжкультурної комунікації.

"За допомогою фатичної метакомунікації співрозмовники можуть відзначити загальний інтерес, люб'язність та взаємодію, що несе в собі загальноприйняті формули, такі як 'Як поживаєш?.'

Крім того, фатична метакомунікація може включати в себе використання жестів, які також можуть відрізнятися в різних культурах. Наприклад, у певних культурах, які більш орієнтовані на висловлювання словесних привітань, можуть використовувати жести, що супроводжують ці словесні привітання, наприклад, поцілунки в щоку, обійми або рукостискання. У той же час, в інших культурах, де ніжність і фізичний контакт між незнайомцями є менш прийнятним, можуть використовувати менш фізичні форми привітання, наприклад, кланяння або просто підняття руки." [5] (*Gudykunst, W. B., & Kim, Y. Y., 2003, c. 189-190*).

Також, згідно з Гудікунстом та Кім, фатична метакомунікація може використовуватись для регулювання відносин між співрозмовниками. Наприклад, якщо дві людини, які взаємодіють, знаходяться в стані невизначеності щодо того, який статус вони мають один для одного, вони можуть використовувати фатичну метакомунікацію, щоб уточнити цей статус та встановити бажані відносини між собою.

У міжкультурній комунікації, фатична метакомунікація може мати особливу вагу, оскільки співрозмовники можуть відчувати дискомфорт або незручність через різницю в культурних нормах і очікуваннях. Використання загальноприйнятих фраз та інших комунікативних засобів може допомогти підтримати співрозмовників у встановленні контакту і встановленні добрих відносин. Однак, слід мати на увазі, що не всі загальноприйняті комунікативні

засоби будуть міжкультурними, і можуть мати різне тлумачення в різних культурах. Тому, важливо добре знати та розуміти культурний контекст співрозмовника, щоб уникнути можливих непорозумінь.

У міжкультурній комунікації фатична метакомунікація може містити також невербальні засоби, такі як жести, міміка, тон голосу, що можуть використовуватися для вираження емоцій або підсилення повідомлення. Наприклад, у деяких культурах підняття брови може означати здивування, тоді як в інших - схвалення [11] (*Тінт, Пустовіт, 2019, ст. 19*).

Крім того, у міжкультурній комунікації фатична метакомунікація може мати велике значення у встановленні довіри та зміцненні відносин між співрозмовниками. Наприклад, часте вживання слова "будь ласка" або вибачень може викликати відчуття поваги та ввічливості у співрозмовника, що може бути особливо важливим у культурі, де ввічливість і повага до старших осіб має велике значення.

Нарешті, слід зауважити, що фатична метакомунікація може бути важливою не тільки у встановленні доброзичливих відносин між співрозмовниками, але й у вирішенні конфліктів і непорозумінь. Використання відповідних комунікативних засобів може допомогти згладити напругу і підвищити шанси на досягнення взаєморозуміння та вирішення конфлікту.

Отже, фатична метакомунікація має велике значення в міжкультурній комунікації та містить різні комунікативні стратегії, що використовуються для встановлення і підтримки відносин між співрозмовниками. Для ефективного використання фатичної метакомунікації важливо знати культурний контекст і нюанси мовленнєвої поведінки різних культур.

Наприклад, в деяких культурах, які вважають себе висококонтекстними, значення слова може бути залежним від контексту, а не тільки від самого слова. У таких культурах важливо бути уважним до невербальних сигналів і

тону голосу, оскільки вони можуть передавати додаткову інформацію про міжособистісні відносини та емоції.

Крім того, важливо пам'ятати, що у різних культурах можуть існувати різні норми щодо вживання невербальних засобів комунікації, таких як жести, міміка та інтонація. Наприклад, у деяких культурах заведено дивитися співрозмовнику безпосередньо в очі, тоді як в інших це може сприйматися як невічливість або навіть напад.

Також важливо пам'ятати, що різні культури можуть мати різні норми щодо вживання фатичних формул. Наприклад, у деяких культурах "як справи?" може вважатися загальноприйнятою фразою для початку розмови, тоді як в інших культурах це може сприйматися як надмірна увага, перехід конкретних особистісних меж, та некомпетентність.

Отже, для ефективної міжкультурної комунікації важливо бути уважним до фатичної метакомунікації та інших комунікативних стратегій, які використовуються в різних культурах. Це допоможе знизити ризик непорозумінь та конфліктів, зберегти позитивні взаємини зі співрозмовниками та досягти більш ефективного міжкультурного спілкування.

Фатична метакомунікація має особливе значення для міжкультурної комунікації, оскільки вона сприяє взаєморозумінню та взаємодії між людьми з різних культур. Фатичні висловлювання можуть бути корисними для подолання мовних та культурних бар'єрів, а також для створення довіри та комфорту між співрозмовниками. Врахування особливостей фатичної метакомунікації в різних культурах дозволяє уникнути непорозумінь та конфліктів, а також покращує якість міжкультурного спілкування. Фатична метакомунікація має важливе значення в міжкультурній комунікації, оскільки допомагає створити більш довірливі та позитивні відносини між співрозмовниками з різних культур.

Фатичні висловлювання можуть бути особливо корисними в контексті міжкультурного спілкування, якщо вони містять певні культурні відомості або

вираження. В англомовній культурі можуть використовуватись фрази, які не мають прямого перекладу на інші мови, наприклад, "how's it going?" (як піде?), "what's up" (ця фраза може означати "Як справи?", але частіше використовується як привітання чи просто як питання про те, що нового в житті людини), "long time no see"(ця фраза вживається, коли люди зустрічаються після довгої розлуки. Вона не має дослівного перекладу, але можна розуміти її як "Давно не бачились") та інші.

Крім того, фатична метакомунікація може допомогти звести до мінімуму негативні наслідки міжкультурного спілкування. Наприклад, використання фатичних висловлювань може допомогти зменшити культурний шок, який може виникнути у співрозмовника, який перебуває у чужій культурі. Також фатичні висловлювання можуть бути корисними у випадку, коли співрозмовники мають різні стилі спілкування, наприклад, прямолінійний та індиректний стиль.

У загальному, фатична метакомунікація є важливим аспектом міжкультурної комунікації, оскільки вона дозволяє створити позитивний та відкритий контекст для ефективного спілкування між співрозмовниками з різних культур. Використання фатичних висловлювань може допомогти зменшити культурні бар'єри та збільшити рівень взаєморозуміння між співрозмовниками.

По-перше, фатична метакомунікація може допомогти зменшити міжкультурні непорозуміння та конфлікти. Вона дозволяє створити контекст для ефективного спілкування, де співрозмовники можуть взаємодіяти, не стикаючись з культурними бар'єрами. Крім того, фатичні висловлювання можуть допомогти зменшити рівень напруги та встановити позитивний настрій для подальшого спілкування.

По-друге, фатична метакомунікація може допомогти збільшити ефективність комунікації між співрозмовниками з різних культур. Використання фатичних висловлювань допомагає зосередитись на створенні

позитивного спілкування, а не на передачі інформації. Це може стати особливо корисним у випадку, коли співрозмовники зустрічаються вперше, або коли у них є обмежене розуміння мови один одного.

Нарешті, фатична метакомунікація може допомогти зміцнити відносини між співрозмовниками з різних культур. Використання фатичних висловлювань може допомогти побудувати позитивний настрій та зміцнити взаємодію між людьми. Це може бути особливо важливим у випадку, коли співрозмовники працюють разом над спільним проєктом або мають взаємні інтереси.

Особливо в контексті міжкультурної комунікації можуть виникнути ситуації, коли використання фатичних висловлювань може бути корисним. Наприклад, такі висловлювання, як "hello", "how are you?", "nice to meet you", "have a good day", є поширеними в англomовному світі та часто використовуються в розмові з незнайомими людьми, як показник ввічливості та доброзичливості.

Отже, використання фатичних висловлювань в міжкультурній комунікації може бути корисним, оскільки вони можуть допомогти знизити культурні бар'єри та створити більш відкритий та позитивний контекст для спілкування між співрозмовниками з різних культур.

1.3. Функції фатичної метакомунікації

Фатична метакомунікація виконує такі основні функції:

Встановлення контакту: фатичні висловлювання допомагають встановити комунікаційний зв'язок між співрозмовниками та відкривають можливість для подальшого спілкування.

Встановлення мовленнєвого контакту є ключовим елементом фатичної метакомунікації, оскільки саме він дозволяє розпочати та підтримувати комунікацію між співрозмовниками. Для встановлення мовленнєвого контакту можуть використовуватись різні засоби та висловлювання, які мають ввічливий та доброзичливий характер.

Підтримування контакту: фатичні висловлювання служать для підтримки комунікації, підкреслюючи активність та увагу учасників спілкування.

Розмикання контакту: фатичні висловлювання можуть використовуватися для завершення розмови чи мовленнєвого контакту в цілому. Розмикання контакту у фатичній метакомунікації означає переривання зв'язку між комунікантами та зниження ефективності комунікації. Це може статися, наприклад, коли один з комунікантів не реагує на фатичні вислови або відповіді, або коли один з них демонструє невічливість або негативну емоційну реакцію.

1.3.1. Встановлення мовленнєвого контакту в українській та англійських мовах.

Встановлення мовленнєвого контакту - це важлива частина будь-якого комунікативного процесу, яка містить не тільки передачу інформації, але і підтримку позитивних стосунків між співрозмовниками. Українська та англійська мови мають багато спільних фатичних висловлювань, які використовуються для підтримки комунікації та встановлення контакту.

Наприклад, в українській мові можна вживати фрази "Доброго ранку", "Як поживаєш?", "Як справи?", "Все гаразд?" для привітання та підтримки розмови. У англійській мові популярні фрази, такі як "Hello", "How are you?", "Nice to meet you", "What's up?", "How's it going?". Такі висловлювання дозволяють показати іншій стороні, що ви відкриті до спілкування та готові взаємодіяти. Крім того, в обох мовах можна використовувати невербальну метакомунікацію, таку як посмішки, жести та контакт очима, для підтримки комунікації та встановлення зв'язку між співрозмовниками.

У разі використання іншої мови, важливо дослідити культурні особливості та фатичні висловлювання, що використовуються в тій мові, щоб уникнути непорозумінь та забезпечити успішну комунікацію.

Якщо ви спілкуєтеся з іншою людиною, можливо, зовсім не знайомою вам культурою, то використання вітальних фраз та етикету може допомогти заспокоїти її та зробити спілкування більш зручним та приємним для обох сторін. Також, на етапі встановлення мовленнєвого контакту можна з'ясувати основні параметри спілкування, такі як мова, яку використовує інша сторона, її особливості та потреби.

Наприклад, якщо ви спілкуєтеся з іноземним партнером, можливо, що вам потрібно буде використовувати специфічну мову та уникати деяких висловлювань, які можуть бути неприйнятними для даної культури. Тому, важливо мати на увазі, що встановлення мовленнєвого контакту в фатичній метакомунікації є не тільки ключовим етапом, але й початком успішної комунікації в міжкультурному контексті.

В міжкультурному спілкуванні можуть виникати проблеми через різні норми та правила поведінки. Фатична метакомунікація допомагає зменшити ці ризики, зокрема, використання вітальних фраз, уточнювальних запитань, емоційних підтримок та інших засобів комунікації можуть бути корисними в зменшенні культурних бар'єрів та створенні позитивного клімату для спілкування.

Також, у міжкультурній комунікації можуть виникати різні місцеві назви та терміни, які можуть бути незрозумілими для інших культур. Використання фатичної метакомунікації допомагає уточнити та з'ясувати значення таких термінів, що сприяє більш ефективному спілкуванню.

Отже, встановлення мовленнєвого контакту та використання фатичної метакомунікації є ключовими етапами міжкультурної комунікації. Їх використання допомагає збільшити можливість співпраці, зменшити ризики непорозумінь та конфліктів, покращити якість комунікації та збільшити загальний рівень задоволення від спілкування.

1.3.1.1. Привітання та вітання.

Привітання та вітання є основними засобами встановлення мовленнєвого контакту у фатичній метакомунікації. В англійськомовній культурі привітання зазвичай включають такі фрази, як "Hello", "Hi", "Hey", "Good morning", "Good afternoon" та "Good evening". В українській культурі привітання включають "Привіт", "Добрий день", "Доброго ранку" та "Доброго вечора". У обох культурах привітання можуть супроводжуватися певними жестами, такими як посмішка, рукостискання чи обійми. Також варто зазначити, що в англійській культурі зазвичай вважається невічливим не відповісти на привітання або вітання, тоді як українці можуть бути більш лояльними до цього питання.

Попри певні розбіжності у вираженні привітань та вітань, їх значення в міжкультурній комунікації залишається незмінним. Їх використання є способом показати повагу та бажання встановити мовленнєвий контакт зі співрозмовником. Важливо бути свідомим та поважним до різних способів вираження привітань та вітань у різних культурах, щоб забезпечити успішну міжкультурну комунікацію.

1.3.1.2. Вирази доброзичливості.

Вирази доброзичливості також відіграють важливу роль у встановленні мовленнєвого контакту. Вони можуть включати компліменти, побажання та інші висловлювання, які відображають позитивне ставлення до співрозмовника. У англійськомовній культурі прикладами таких виразів можуть бути "Nice to meet you", "How are you?" та "I hope you're well". В українській культурі аналогічні вирази можуть включати "Радий познайомитись", "Як справи?" та "Сподіваюсь, у вас все добре".

1.3.2. Підтримування мовленнєвого контакту в англійській та українській мовах.

Підтримування контакту в фатичній метакомунікації означає збереження зв'язку між комунікантами та створення позитивного емоційного клімату, що сприяє подальшій ефективній комунікації.

У англійській мові фатична метакомунікація може включати такі фрази, як "How are you?", "Nice weather, isn't it?", "Did you have a good weekend?" та інші. Ці фрази не мають за мету отримання інформації, а лише використовуються для підтримки мовленнєвого контакту.

Українська мова також має свої фрази фатичної метакомунікації, наприклад "Як справи?", "Яка гарна погода!", "Як ви провели вихідні?" та інші. Вони також використовуються для підтримки мовленнєвого контакту та зв'язку між співрозмовниками.

Крім фраз, у фатичній метакомунікації можуть використовуватися жести, такі як посмішки, рукостискання, обійми тощо. Вони можуть допомогти підтримати позитивну атмосферу в мовленнєвому контакті та показати загальний інтерес до співрозмовника.

Найчастіше, підтримування контакту відбувається за допомогою вживання фатичних висловів та звукових сигналів, таких як "Привіт", "Як справи?", "До зустрічі", "Бувайте", "Дякую", "Будь ласка", "Приємно познайомитися" та інших.

Крім того, важливим елементом підтримання контакту є активне слухання та взаємодія зі співрозмовником, проявлення інтересу та уваги до того, що він говорить. Це може містити використання уточнювальних запитань, звернення до його думки та поглядів, висловлення співчуття та підтримки, відповіді на запитання та інше.

Для підтримання контакту важливо також дотримуватися відповідних норм та правил поведінки, що відповідають культурним особливостям співрозмовника. Це може містити використання правильної форми привітання, дотримання правил етикету, знання та повагу до культурних традицій та звичаїв.

У підсумку, підтримування контакту в фатичній метакомунікації допомагає зберегти позитивний емоційний клімат та створити зв'язок між комунікантами, що є важливим елементом міжкультурної комунікації.

1.3.2.1. Згода та солідаризація співрозмовників.

Підтримка мовленнєвого контакту відбувається через підтвердження згоди та солідарності зі співрозмовником. В англійськомовній культурі це може включати висловлювання, які підкреслюють спільні інтереси, погодження або симпатію, такі як "I agree", "That's true", "I understand", "Absolutely" чи "You're right". Українські відповідники таких фраз включають "Згоден", "Це правда", "Розумію", "Абсолютно" та "Ви маєте рацію".

Згода та солідарність є важливими аспектами фатичної метакомунікації, які відображають ставлення комунікантів один до одного та до спільного процесу комунікації. Використання фраз, що підтверджують згоду, таких як "Так", "Звичайно", "Абсолютно", може заспокоїти співрозмовника та показати йому, що його думка цінна і важлива.

Крім того, солідарність також виявляється в використанні виразів, які виражають підтримку та співчуття, наприклад, "Що ж, я дуже співчуваю", "Я розумію, що це може бути важко". Ці висловлювання можуть допомогти зміцнити відносини між співрозмовниками та підтримати їх у складних ситуаціях.

Українська культура також має свої особливості в уживанні фраз згоди та солідарності. Наприклад, часто вживається вираз "Добре", який може вважатися формою згоди та прийняття. Також в українській культурі важливим є використання форм поваги та ввічливості, що виявляється в уживанні фраз "Будь ласка", "Дякую", "Вибачте". Ці вирази можуть допомогти підтримувати відповідний тон комунікації та створювати позитивне враження про співрозмовника. Таким чином, згода та солідарність є важливими аспектами фатичної метакомунікації в обох культурах, а їхнє використання може допомогти зміцнити відносини між співрозмовниками та підтримати спільний процес комунікації.

1.3.2.2. Запитання та активне слухання.

Запитання та активне слухання також є важливими засобами підтримки мовленнєвого контакту, оскільки вони свідчать про зацікавленість у спілкуванні та готовність ділитися інформацією. В англійській культурі допитливі висловлювання можуть включати "What do you think?", "Can you tell me more?", "How did that happen?" та "What's your opinion on that?". В українській культурі аналогічні запитання можуть бути сформульовані як "Що ви думаєте?", "Розкажіть більше", "Як це сталося?" та "Яка ваша думка з цього приводу?".

1.3.3. Розмикання мовленнєвого контакту в англійській та українській мовах.

Для розмикання контакту можуть використовуватися різноманітні засоби. Наприклад, якщо один з комунікантів не реагує на фатичні вислови або відповіді, інший може спробувати привернути його увагу за допомогою запитань або коментарів, щоб продовжити комунікацію.

Якщо ж один з комунікантів проявляє невічливість або негативну емоційну реакцію, інший може спробувати вирішити конфлікт або зняти напругу, наприклад, шляхом вибачення, висловлення співчуття, спроби зрозуміти позицію співрозмовника та інше.

Крім того, важливо дотримуватися відповідних норм та правил поведінки, які відповідають культурним особливостям співрозмовника. Це допоможе уникнути можливих непорозумінь та конфліктів, а також зберегти позитивний емоційний клімат.

В англійській мові фрази, які можна використовувати для розмикання мовленнєвого контакту, включають "I'm sorry, I didn't catch that", "Could you repeat that, please?", "Excuse me, can I ask you something?", "Sorry to interrupt, but...", "Pardon me, what did you say?" тощо.

Українські фрази, які можна використовувати для розмикання мовленнєвого контакту, включають "Вибачте, я не зрозумів(ла)",

"Перепрошую, що?", "Дозвольте запитати...", "Вибачте, що перебиваю, але...", "Будь ласка, повторіть ще раз" тощо.

Використання цих фраз може допомогти розмикнути мовленнєвий контакт та підтримати взаємодію між співрозмовниками в англійській та українській мовах.

У підсумку, розмикання контакту в фатичній метакомунікації може статися з різних причин, але важливо швидко реагувати на ситуацію та використовувати відповідні засоби для підтримання зв'язку між комунікантами.

Крім того, розмикання контакту може бути корисним для зменшення напруження або конфлікту в міжкультурній комунікації. Наприклад, якщо дві людини з різних культур невпевнені в тому, як правильно спілкуватися між собою, то фатична метакомунікація може допомогти зняти цю невпевненість і встановити більш дружній і сприятливий для комунікації контакт. Для цього можуть використовуватися фатичні висловлювання, які сприяють розмиканню контакту і зменшенню напруження, наприклад, "Вибачте, якщо я вас ображаю", "Дозвольте мені доповнити", "Можете роз'яснити мені ще раз?".

1.3.3.1. Завершення теми розмови.

Завершення теми розмови в фатичній комунікації залежить від багатьох чинників, таких як культурні особливості, стиль спілкування та особистість співрозмовника. Однак, деякі загальні правила можуть допомогти підтримувати ефективний мовленнєвий контакт та завершувати тему розмови:

- 1) Потрібно показувати зацікавленість. Переконайтеся, що ви дали відповіді на всі запитання та вислухали уважно свого співрозмовника. При цьому, покажіть своє зацікавлення в темі розмови та в співрозмовнику.
- 2) Використовуйте фрази для закінчення розмови. У англійській мові це можуть бути фрази, такі як "Well, it was nice talking to you" або "I should get going now". Українська мова має свої аналогічні вислови.
- 3) Використовуйте невербальні знаки для закінчення розмови. Наприклад, зверніть увагу на міміку та позу

свого співрозмовника. Якщо вони виглядають насиченими чи напруженими, це може бути ознакою того, що їм потрібно завершити розмову. 4) Будьте ввічливими та доброзичливими. Пам'ятайте, що фатична комунікація має на меті підтримання мовленнєвого контакту та зміцнення взаємин. Тому, важливо залишатися ввічливим та доброзичливим під час завершення розмови. 5) Плануйте завершення розмови. Якщо ви плануєте завершення розмови заздалегідь, це може допомогти уникнути неприємних ситуацій та зберегти добрі взаємини зі своїм співрозмовником.

Якщо розмова вже триває деякий час і здається, що є натяк на її завершення, то можна використовувати фатичні вислови, які підтверджують, що це була приємна розмова і підкреслюють бажання зустрітися знову. Наприклад, в англійській мові можна сказати "It was really nice talking to you", "Let's do this again sometime", "Take care", "Have a good day/night", а в українській мові - "Дуже приємно було з вами поговорити", "Було цікаво послухати", "Давайте ще зустрінемося", "Бережіть себе", "До побачення". Такі вислови можуть відчутно підвищити настрій співрозмовників і створити позитивний настрій наступної зустрічі.

1.3.3.2. Побаження та прощання.

Прощання є важливим елементом фатичної метакомунікації, оскільки вони допомагають розмикати мовленнєвий контакт на позитивній ноті. У англійськомовній культурі прощальні вирази можуть включати "Goodbye", "Bye", "See you later", "Take care" та "Have a nice day". Українські прощальні вирази можуть включати "До побачення", "Бувай", "Побачимося пізніше", "Бережіть себе" та "Хай у вас буде хороший день".

1.3.3.3. Використання традиційних ритуалів та стереотипних формул прощання.

В обох культурах можуть використовуватися традиційні ритуали на прощання, які відображають культурні особливості та вірування. Наприклад, в англійськомовній культурі можуть використовуватися рукостискання або

обійми на прощання, тоді як в українській культурі можуть використовуватися поцілунки в щоку або поклони.

Розділ 2. Фатична метакомунікація в англійськомовній та українській культурі.

2.1. Фатична метакомунікація в англійськомовній культурі

В англійськомовній культурі фатична метакомунікація виявляється через різноманітні форми, такі як привітання, запитання про самопочуття, компліменти та інші вирази доброзичливості. Важливо зазначити, що англійська культура надає великого значення "small talk" - невимушеному спілкуванню на неважливі теми, яке використовується для встановлення контакту і підтримки комунікації. "У межах англомовних культур існує різноманітність способів встановлення та підтримки почуття зв'язку з іншими через фатичну комунікацію. Один з таких способів - використання маленьких розмов. Маленькі розмови - це неформальні, легкі розмови, які зазвичай використовуються для ініціювання або підтримки соціальних відносин, а не для передачі інформації або глибоких дискусій." [2] (*Ting-Toomey, C. Chung, 2012, ст. 47*).

У англомовній культурі дуже часто використовуються фрази, що виражають ввічливість та побажання, такі як "please", "thank you", "excuse me", "sorry". Вони можуть вживатися не тільки в формальних ситуаціях, але й у повсякденному спілкуванні. Наприклад, якщо ви замовляєте їжу у кафе, ви можете сказати "Can I please have a coffee?" замість простого "I want a coffee".

Крім того, в англомовній культурі можуть вживатися фатичні висловлювання, що допомагають підтримувати розмову, наприклад "So, what do you do for a living?", "How about this weather, huh?", "That's interesting, tell me more". Вони не завжди мають безпосереднє відношення до теми розмови, але допомагають підтримувати контакт та зберігати хороші стосунки між співрозмовниками.

Окрім цього, у англомовній культурі можуть вживатися так звані "backchannels" - висловлювання, що підтримують контакт між співрозмовниками, такі як "uh-huh", "yeah", "right", "I see". Вони можуть вживатися для підтвердження того, що співрозмовник слухає, розуміє та приймає вказівки від іншої людини.

У англомовних культурах фатична метакомунікація відіграє важливу роль у повсякденних розмовах. Люди часто розпочинають розмову з фатичного вислову, такого як "Привіт, як справи?" або "Як ти?" що допомагає встановити зв'язок з іншою людиною та створити комфортну атмосферу для подальшої комунікації. Цей тип комунікації особливо важливий у соціальних ситуаціях, наприклад на вечірках, де люди можуть не знати одне одного добре.

Крім того, фатична метакомунікація використовується і в бізнес-середовищі, де вона може допомогти встановити контакт та збудувати відносини між колегами чи клієнтами. Наприклад, бізнес-зустріч може початися з невеликої бесіди про погоду або останньої спортивної події, перед тим як перейти до головних питань порядку денного.

В англійській мові фатичні вислови мають різні варіанти та формули, які можуть використовуватися залежно від контексту та стосунків між співрозмовниками. Наприклад, для ввічливого запитання про стан здоров'я можна використовувати вислови "How are you feeling?" або "How have you been?" Ці формули часто використовуються у формальних ситуаціях, таких як співбесіди на роботі або зустрічі з незнайомими людьми. У неформальних ситуаціях, таких як зустріч з друзями, можна використовувати більш прості формули, такі як "Hey, what's up?" або "What's new?".

Крім того, в англомовних країнах також існують культурні особливості в використанні фатичної метакомунікації. Наприклад, в США і Канаді, де культура розмовного бізнесу є дуже розвиненою, використання фатичних висловлювань є надзвичайно важливим для підтримки ділового контакту. Часті питання типу "Як справи?", "Як проходить день?" та інші фатичні

висловлювання можуть відігравати важливу роль в заспокоєнні та знайомстві між людьми в бізнес-середовищі.

У Великобританії також існують свої культурні особливості в використанні фатичної метакомунікації. Наприклад, використання слова "sorry" (в перекладі з англійської - "вибачте") може мати інші смислові відтінки в порівнянні з іншими англомовними країнами. В Британії "sorry" може вживатись у контексті прохання перепитати або уточнити думку, або в якості звичайного фатичного висловлювання, щоб показати люб'язність та шанобливе ставлення до співрозмовника.

Отже, можна стверджувати, що фатична метакомунікація є важливою складовою міжкультурної комунікації в англомовному світі. Розуміння культурних особливостей в використанні фатичних висловлювань може допомогти взаєморозумінню між людьми різних культур та допомогти в підтриманні та розвитку ділових та особистісних стосунків.

2.2. Фатична метакомунікація в українській культурі.

В українській культурі фатична метакомунікація також є поширеною, але може мати свої особливості. Українці також використовують привітання, побажання та компліменти для встановлення контакту та підтримки спілкування. Однак, в українській культурі може бути менше акценту на "small talk", і спілкування може бути прямішим та фокусуватися на конкретних темах. Це може бути пов'язано з культурними особливостями та стилем спілкування.

Українська культура має свої особливості, які відображаються в мові та комунікації. Тому важливо звернути увагу на фатичну метакомунікацію в українській культурі.

Фатична метакомунікація в українській культурі виявляється в багатьох аспектах: у формулах привітання, звертання, прощання, у вживанні фраз з загальноприйнятим значенням. Наприклад, в українській культурі досить поширеним є питання "Як справи?" яке має лише фатичне значення і не

вимагає відповіді, однак його вживають для засвоєння ситуації та створення дружнього контакту. Також можна зазначити вживання формул типу "Дозвольте представитись" або "Дякую за увагу", які виконують фатичну функцію і допомагають у встановленні позитивних міжособистісних стосунків [8] (*Кочерган, Костенко, 2014, ст. 40*).

Фатична метакомунікація в українській культурі також є важливим елементом комунікації. Українці досить відкриті та готові до спілкування, тому вони часто використовують фатичні висловлювання для встановлення та підтримки контакту. Українці можуть використовувати різноманітні форми фатичної метакомунікації, такі як привітання, запитання про самопочуття, зауваження про погоду тощо. Наприклад, українці можуть використовувати привітання "Доброго ранку", "Доброго дня", "Доброго вечора" тощо, щоб відзначити час доби та показати свою уважність до співрозмовника. Також українці часто вживають формули ввічливості під час прощання, наприклад "До побачення", "До скорої зустрічі", "Бажаю успіхів", "До нових зустрічей" тощо.

Українці також використовують фатичні висловлювання для підтримки контакту під час спілкування. Наприклад, вони можуть використовувати підтверджувальні слова, такі як "Так", "Розумію", "Зрозуміло", "Правильно", щоб показати, що вони уважно слухають співрозмовника та розуміють його позицію. Вони також можуть використовувати фрази типу "Що нового?" для показу своєї відкритості до спілкування та зацікавленості в подіях, які відбуваються у житті співрозмовника.

Однією з особливостей української культури є її відкритість та готовність до спілкування. В українській мові існує багато формул ввічливості, що підтримують контакт та позитивну атмосферу у спілкуванні. Такі формули можуть бути вжиті як на початку розмови, так і в процесі неї, залежно від контексту та стосунків між співрозмовниками.

В українській культурі існують певні фатичні вислови, що вживаються з метою підтримання зв'язку з іншою людиною. Наприклад, фрази типу "Де ти пропадав?" або "Як тебе справи?" вживаються в українській мові як засіб ініціювання спілкування та підтримання комунікації. Також до фатичної метакомунікації в українській культурі можна віднести вживання деяких фразеологізмів та прикметників, що вказують на настрій співрозмовника, наприклад "радісно", "сумно", "задоволено" тощо. Такі вислови мають на меті забезпечити відчуття співпереживання та розуміння між співрозмовниками, що є важливим для збереження дружніх стосунків [13] (Романенко, 2007, ст. 55).

Окрім того, в українській культурі досить розвинена традиція гостинності. Це означає, що під час спілкування українці зазвичай стараються підтримувати позитивну атмосферу та робити все можливе, щоб співрозмовник почував себе комфортно. У цьому випадку фатична метакомунікація може містити не тільки вербальні формули, а й невербальні прояви, такі як усмішки, жести, погляди тощо.

Отже, українська культура також має свої особливості у фатичній метакомунікації. Наприклад, українці дуже ввічливі і високо цінують ввічливість в комунікації. Але згідно зі своїм досвідом можу зазначити, що зазвичай українці переходять ближче до суті та використовують мінімальну кількість фатичних висловлювань.

Також українці мають традицію довго прощатись, що також можна вважати фатичною метакомунікацією. При прощанні використовуються різноманітні фрази, наприклад "До побачення", "До зустрічі", "До скорої зустрічі", "Бережіть себе", "До відновлення", тощо.

Отже, українська культура також має свої особливості у фатичній метакомунікації, які важливо враховувати для успішної комунікації з українцями.

2.3.Подібності і розбіжності фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах.

У цьому розділі ми порівнюємо особливості фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах з метою виявлення подібностей та відмінностей.

Підсумовуючи порівняння фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах, можна виділити наступні подібності і розбіжності:

Подібності: Обидві культури використовують фатичну метакомунікацію для встановлення, підтримування та розмикання мовленнєвого контакту. Привітання, побажання та компліменти є поширеними виразами фатичної метакомунікації в обох культурах.

Розбіжності: Англійська культура може мати більший акцент на "small talk" для встановлення контакту та підтримки комунікації, в той час, як українська культура може бути більш прямою, розширеною та конкретною в обміні інформацією.

Хоча фатична метакомунікація є універсальним явищем, яке знаходиться у межах будь-якої культури, але існують певні подібності і розбіжності в способах вираження та використання цього виду комунікації в англійськомовній та українській культурах.

Фатичні висловлювання в англійській та українській мовах не збігаються абсолютно, адже в кожній культурі є свої власні форми ввічливості, традиції, манери поведінки та спілкування. Однак, спільним для обох культур є бажання забезпечити комфорт та взаєморозуміння у спілкуванні, що відображається у використанні певних фатичних висловлювань [14] (*Литвиненко, 2011, стор. 73*).

У обох культурах це вважається важливим елементом комунікації, який допомагає створити атмосферу взаєморозуміння та збереження позитивного ставлення до співрозмовника.

Однак, існують розбіжності у використанні фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах. Наприклад, в англійській культурі можна частіше почути вирази "How are you?" або "How's it going?" як спосіб підтримки контакту та показу інтересу до стану співрозмовника. У той же час, українці, на перший погляд, можуть вважати ці запитання зайвими та незначущими, оскільки вони можуть розуміти їх буквально та вважати, що їхня відповідь на це запитання повинна бути обмеженою лише до слова "Добре". Також, в англійській культурі використовується більше невербальних засобів для підтримки контакту, наприклад, посмішки або зітхання, що може здатися незвичайним українському співрозмовнику. Українці більш схильні до використання вербальних засобів.

У англійськомовній та українській культурах привітання та вітання мають певні подібності, такі як використання стандартних виразів для вітання (наприклад, "Hello" та "Привіт") та вітання за часом дня (наприклад, "Good morning" та "Доброго ранку"). Однак існують також відмінності, які можуть відображати культурні особливості та стиль спілкування. Наприклад, українська культура може бути більш формальною за англійську, що може впливати на вибір вітальних виразів та жестів.

Подібність між англійською та українською культурами полягає у важливості невеликих розмов, що допомагають встановити та підтримувати контакт. Українці, подібно до британців та американців, віддають перевагу початку розмови з неформальних тем. Це можуть бути зауваження про погоду, події, які відбуваються в місті або країні, чи вітання зі святом.

Також відмінністю є вживання імен у спілкуванні. Українці, особливо між собою, часто вживають імена та прізвища, щоб встановити більш особистий контакт. У англійській культурі вживання імен може бути менш частим, особливо в неформальних ситуаціях.

Ще одна важлива розбіжність у фатичній метакомунікації між англійськомовною та українськомовною культурами полягає в стилі

комунікації. Українці мають тенденцію вживати більше формального мовлення, особливо при першій зустрічі з людьми, яких вони не знають. На відміну від цього, англійці можуть бути більш інформальними і використовувати скорочення або сленгові вирази навіть у першій комунікації. Це може вплинути на використання фатичних висловів, які можуть бути менш формальними в англійській культурі, ніж українській.

У загальному, фатична метакомунікація відображає культурні різниці між країнами та їхніми людьми. Розуміння цих різниць може допомогти взаєморозумінню та побудові ефективних міжкультурних відносин.

Одна з основних різниць у фатичній метакомунікації в англійській та українській культурах полягає у відмінності у способах вираження ввічливості та поваги до співрозмовника. В англійській мові існує багато виразів, які використовуються для виявлення поваги і ввічливості, наприклад, "please", "thank you", "excuse me", "I'm sorry", "may I...", "could you...", "would you mind...", тощо. В українській мові також є відповідні вирази, але їх менше, і вони не використовуються так часто, як в англійській мові.

Українська культура також має свої особливості в фатичній метакомунікації. Наприклад, українці часто використовують певні фразеологізми та вирази, щоб встановити контакт зі співрозмовником. Такі висловлювання, як "Добрий день!", "Як поживаєш?", "Привіт!", "До побачення!", "Дякую!" тощо є стандартними для української мови та використовуються, щоб показати повагу, зацікавленість та готовність до спілкування. З іншого боку, українці можуть виявляти свою відкритість та дружність у фатичній метакомунікації, застосовуючи пряме контактування, наприклад, торкаючись рукою або плечем співрозмовника, щоб виразити свою близькість та доброзичливість.

Також важливо зазначити, що українська культура має свої нюанси у вживанні мовленнєвих засобів, таких як інтонація, жести та міміка. Наприклад, українці можуть вживати менш експресивні жести та міміку у

порівнянні з американцями, що може впливати на сприйняття та ефективність комунікації.

Отже, хоча фатична метакомунікація в англійській та українській культурах має багато спільного, вони все ж мають свої відмінності, що потрібно враховувати під час міжкультурної комунікації.

Ще одна різниця полягає в тому, як українці та англійці виражають свої емоції через фатичну метакомунікацію. Українці, як правило, використовують менше словесних виразів, а замість цього вони використовують жести та міміку. У англійській культурі, зокрема в американській, дуже поширене вживання словесних виразів та фраз, які виражають емоції, таких як "wow", "awesome", "amazing", "unbelievable", "incredible", "terrific", тощо.

Щодо підтримання мовленнєвого контакту, обидві культури використовують фатичні висловлювання, які допомагають утримувати взаємодію та регулювати емоційну атмосферу. Однак, можуть існувати відмінності в частоті та виразності фатичної метакомунікації, що залежить від культурних особливостей.

Отже, хоча фатична метакомунікація є важливою для встановлення та підтримки контакту у спілкуванні в обох культурах, існують певні відмінності в її використанні. Врахування цих різниць може допомогти досягти більш ефективного спілкування в міжкультурному контексті.

2.4. Висновки.

Фатична метакомунікація є важливою складовою спілкування в англійськомовній та українській культурах. Вона допомагає встановити і підтримувати комунікаційний контакт, підкреслюючи взаєморозуміння та доброзичливість між співрозмовниками. Враховуючи культурні особливості, можна зрозуміти та адаптуватися до різних стилів фатичної метакомунікації, що сприятиме успішному міжкультурному спілкуванню.

Дослідження фатичної метакомунікації в англійськомовній та українській культурах допомагає розуміти, як спілкування відбувається між

представниками цих культур та які особливості комунікації потрібно враховувати для успішного міжкультурного спілкування. Виявлені подібності та відмінності можуть слугувати базою для розуміння та адаптації до мовленнєвого контакту між різними культурами, сприяючи гармонійному міжкультурному спілкуванню та взаєморозумінню.

Особливості фатичної метакомунікації, такі як привітання, вітання, вирази доброзичливості, підтримання мовленнєвого контакту, розмикання мовленнєвого контакту та прощальні вирази, відображають культурні цінності, вірування та стиль спілкування представників англійськомовної та української культур. Знання про ці особливості може допомогти уникнути непорозумінь, сприяти адаптації до нових культурних середовищ та підвищити ефективність міжкультурної комунікації.

У результаті аналізу фатичної метакомунікації в англійській та українській культурах, можна зробити висновок, що хоча підходи до фатичної метакомунікації можуть відрізнятися в кожній культурі, принципи встановлення, підтримання та розмикання мовленнєвого контакту залишаються універсальними.

Обидві культури вважають важливими вживання фатичних висловів у комунікації, а також невербальних засобів для підтримки контакту, таких як жести, погляди та усмішки. Українська культура також покладає більший акцент на використання невербальної комунікації, зокрема знаків взаємодії, таких як звукові та мімічні сигнали, які можуть замінити словесний вислів у певних ситуаціях.

З іншого боку, в англійській культурі зазвичай використовуються більш формальні фрази для встановлення та підтримання контакту, такі як "How are you?" або "Nice to meet you", що можуть використовуватися навіть у професійній або діловій комунікації. Українська культура, з іншого боку, може використовувати більш прямі та особисті фрази, щоб встановити

контакт, наприклад "Як ви себе почуваете?" або "Дуже приємно познайомитися".

У висновку можна сказати, що фатична метакомунікація має важливе значення в установленні, підтриманні та розмиканні мовленнєвого контакту між особами як в англomовній, так і в українomовній культурі. Хоча можуть існувати певні відмінності в способах використання фатичної метакомунікації в цих культурах, її загальна мета - забезпечення ефективного комунікативного контакту - залишається однаковою. Відповідно, розуміння та використання фатичної метакомунікації може стати важливим інструментом в уникненні міжкультурних непорозумінь та покращенні спілкування в різних культурних контекстах.

У майбутніх дослідженнях можна розширити цей аналіз, включаючи інші культури та мови, щоб отримати більш загальне уявлення про фатичну метакомунікацію в глобальному контексті. Крім того, вивчення культурних особливостей фатичної метакомунікації може бути корисним для педагогічних цілей, особливо в контексті викладання іноземних мов та культур.

Джерела

1. Brown, P., & Levinson, S. C. (1987). *Politeness: Some universals in language usage*. Cambridge University Press.
2. "Communicating Across Cultures", Stella Ting-Toomey та Leeva C. Chung, 2012.
3. Goffman, E. (1967). *Interaction ritual: Essays on face-to-face behavior*. Garden City, NY: Anchor Books.
4. Grice, H. P. (1975). *Logic and conversation*. In P. Cole & J. L. Morgan (Eds.), *Syntax and semantics: Vol. 3. Speech acts* (pp. 41-58). New York: Academic Press.
5. Gudykunst, W. B., & Kim, Y. Y. (2003). *Спілкування з незнайомцями: підхід до міжкультурної комунікації*. Нью-Йорк: McGraw-Hill.
6. Hall, E. T. (1976). *Beyond culture*. New York: Anchor Books.
7. Hofstede, G. (2001). *Culture's consequences: Comparing values, behaviors, institutions, and organizations across nations*. Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
8. Kochergan I. V., Kostenko N. S. "Мовна культура: Теорія і практика". Київ: Видавничий дім "Слово", 2014.
9. Левітська, Т. В. (2014). Фатична метакомунікація як засіб встановлення та підтримання мовленнєвого контакту в англійському та українському міжкультурному спілкуванні. Актуальні проблеми романо-германської філології та методики викладання іноземних мов: збірник наукових праць, (23), 62-70.
10. "Language and Social Relations" авторів Janet Holmes та Frances Mar-Molinero, 2012.
11. *Міжкультурна комунікація: стратегії конфліктології*" Кристіна Тінт та Інес Карлотта Пустовіт, 2019.

12. "Міжкультурна комунікація: від теорії до практики" Л. Самовар, Р. Портер, Е. Макінтос.
13. "Мовна культура українців: традиції та сучасність" М. М. Романенко, 2007.
14. "Культура спілкування: психологічний аспект" М. В. Литвиненко, видання "Видавництво ЖДУ ім. І. Франка", 2011.
15. Березовська, Л. В. (2008). Фатична метакомунікація в структурі британської й української комунікативних моделей. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов, (48), 27-33.
16. Samovar, L. A., Porter, R. E., & McDaniel, E. R. (2009). *Communication between cultures*. Boston, MA: Wadsworth Cengage Learning.